

**KARADENİZ'İN
MAVİLEŞTİRİLMESİ
KÜRESEL ÇEVRE FONU (GEF)
BÖLGESEL PROJESİ (P173890)**

**STRATEJİK ÇEVRESEL VE SOSYAL
DEĞERLENDİRME
İŐ TANIMI**

REVİZE EDİLMİŐ TASLAK

Ağustos 2021

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u> <u>No</u>
İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii.
1. GİRİŞ VE ARKA PLAN	1
2. BAĞLAM	2
2.1. Bölgesel Bağlam	2
2.2. Bölgesel Bağlam	3
2.3. Kurumsal Bağlam	4
3. PROJEYE VE BİLEŞENLERE GENEL BAKIŞ	5
3.1. Proje Bileşeni 1 – Kirliliğin Önlenmesi ve Kirliliği Azaltmaya Yönelik Yatırımların Ekonomik Gerekçesi	5
3.2. Proje Bileşeni 2 - İş ve Yatırım için Sürdürülebilir Standartlar ve Yeşil ve Yenilikçi Finansman	6
3.3. Proje Bileşeni 3 - Proje Yönetimi	8
4. STRATEJİK ÇEVRESEL VE SOSYAL DEĞERLENDİRME (SÇSD) VE YAKLAŞIMIN HEDEFLERİ	9
4.1. Stratejik Çevresel ve Sosyal Değerlendirmenin Amaçları	9
4.2. SÇSD Süreci Uygulama Yaklaşımı	10
5. SÇSD KONULU POLİTİKALAR VE YASAL ÇERÇEVE	10
5.1. Dünya Bankası Standartları ve Yönergeleri	10
5.2. SÇSD'ye Yönelik Ulusal Mevzuat ve Süreçler	14
6. İŞ KAPSAMI	16
6.1. Kapsam Belirleme Çalışması	16
6.1.1 Yatırım Planının Tanımlanması ve Politik, Kurumsal ve Yasal Çerçevenin Gözden Geçirilmesi	17
6.1.2 Temel Durum Bilgisi Toplama Kapsamının Tanımı	17

	<u>Sayfa</u> <u>No</u>
6.1.3. SÇSD'de ele alınacak Kilit Unsurların (Etki Türleri ve Alternatifler) Belirlenmesi	17
6.1.4. Kilit Paydaşların Tespiti ve Paydaş Katılımı/İstişaresi	18
6.1.5 Kapsam Belirleme Raporu	18
6.2. SÇSD Çalışması	19
6.2.1. Kilit Çevresel ve Sosyal Hususların Belirlenmesi ve Temel Durum Koşulların Tespiti	19
6.2.2. Çevresel ve Sosyal Etkilerin Değerlendirilmesi ve Azaltım Tedbirlerinin Geliştirilmesi	20
6.2.3 Alternatiflerin Değerlendirilmesi	21
6.2.4 Paydaş Katılımı ve Kamuoyu ile İstişare	21
6.2.5 SÇSD Raporu	22
7. DANIŞMANIN NİTELİKLERİ VE SÇSD EKİBİNİN YAPISI	23
8. ÇIKTILAR VE İŞ PLANI/TAKVİMİ	24
EK 1. SÇSD KAPSAM BELİRLEME RAPORUNA YÖNELİK MODELİN ANA HATLARI	25
EK 2. SÇSD RAPORUNA YÖNELİK MODELİN ANA HATLARI	26

KISALTMALAR

BBSEA	Karadeniz'in Mavileştirilmesi
KK	Karadeniz Komisyonu
KEİ	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
KEİ PERMIS	Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı Daimi Uluslararası Sekreterliği
ODG	Ortak Denizcilik Gündemi
ÇD	Çevresel Değerlendirme
AK	Avrupa Komisyonu
ÇSG	Çevre Sağlığı ve Güvenliği
ÇED	Çevresel Etki Değerlendirmesi
ÇSDT	Çevresel ve Sosyal Durum Tespiti
ÇSÇ	Dünya Bankası Çevresel ve Sosyal Çerçeve Belgesi
ÇSYP	Çevresel ve Sosyal Yönetim Planı
ÇSS	Dünya Bankası Çevresel ve Sosyal Standartları
AB	Avrupa Birliği
GEF	Küresel Çevre Fonu
AGBK	Akdeniz Genel Balıkçılık Komisyonu
SG	Sera Gazı
CBS	Coğrafi Bilgi Sistemleri
DTÇ	Doğa Temelli Çözümler
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
İSG	İş Sağlığı ve Güvenliği
DİT	Diğer İlgili Taraflar
OP	Dünya Bankası Operasyonel Politikası
PEK	Projeden Etkilenen Nüfus/Kişi
YYEP	Yeniden Yerleştirme Eylem Planı
YYPÇ	Yeniden Yerleştirme Politika Çerçevesi
SÇD	Stratejik Çevresel Değerlendirme
PKÇ	Paydaş Katılım Çerçevesi
PKP	Paydaş Katılım Planı
SÇSD	Stratejik Çevresel ve Sosyal Değerlendirme
KOBİ'ler	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
SRIA	Karadeniz Stratejik Araştırma ve Yenilik Gündemi
ToR	İş Tanımı
EE	Eğiticilerin Eğitimi
USD	ABD Doları
DB	Dünya Bankası

1. GİRİŞ VE ARKA PLAN

Karadeniz, Türk Boğazları üzerinden Ege Denizi ile sınırlı bir etkileşim içerisinde, neredeyse tamamen kapalı ve bölgesel olarak uzunlamasına bir havzadır. Karadeniz'e kıyısı olan devletler Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Türkiye, Gürcistan ve Rusya'dır. Tuna, Dinyeper, Don, Rioni, Kodori ve Inguri Chorokhi, Kızılırmak, Yeşilirmak, Sakarya, Güney Bug ve Dinyester gibi bir dizi büyük nehir Karadeniz'e akarak Karadeniz'e kıyısı olmayan bazı ülkelerin su havzalarını Karadeniz'e boşaltmaktadır. Bu bakımdan su toplama sahasının büyüklüğü ve neredeyse tamamıyla karasal yapısı Karadeniz'i insan kaynaklı (antropojenik) etkilere açık ve hassas hale getirmektedir.

Ötrofikasyona neden olan had safhada besin kirliliği, plastik ve deniz atıkları Karadeniz'in çevresel kalitesini kayda değer oranda azaltmaktadır. İklim değişikliğinin de Karadeniz'de erozyon ve sel olaylarını ve çevre kalitesi üzerindeki olumsuz etkileri ağırlaştıracağı değerlendirilmektedir. Karadeniz'in bozulmasına neden olan en önemli süreç, büyük ölçüde tarımsal, evsel ve endüstriyel kaynaklardan gelen nitrojen ve fosfor bileşiklerinin neden olduğu yoğun ötrofikasyondur. Kanalizasyon deşarjı ve petrol kirliliği insan sağlığına tehdit oluşturmakta ve bazı durumlarda sürdürülebilir turizm ve su ürünleri yetiştiriciliğinin gelişimini de engelleyebilmektedir.

Kirlilik sorunlarının nasıl çözümleneceği COVID sonrası dönemde Karadeniz'in sürdürülebilir kalkınması bakımından önemli bir soru olmaya devam edecektir. Su kirliliğinin önlenmesi ve azaltılması, insan sağlığı ve daha sağlıklı doğal yaşam alanları için önemlidir. Bu bağlamda Dünya Bankası ve ortakları, kirlilik sorununa yanıt vermek için bölgesel bir yaklaşım planlamaya girişmiş ve GEF (Küresel Çevre Fonu) finansmanı aracılığıyla Karadeniz'i Mavileştirme (BBSEA) Bölgesel Projesini (bundan böyle BBSEA Projesi veya Proje olarak anılacaktır) oluşturmuşlardır.

BBSEA Projesi, Ortak Denizcilik Gündemi (ODG) ile Gündem'e taraf olan yedi ülkeyi (Bulgaristan, Gürcistan, Moldova Cumhuriyeti, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Türkiye) desteklemeye yönelik girişimlerden de biridir. BBSEA Projesi kapsamında Gürcistan, Moldova Cumhuriyeti, Türkiye ve Ukrayna'da ulusal düzeyde pilot faaliyetler düzenlenmiştir. Hem bölgesel düzeyde hem de ülke düzeyinde faaliyetler öngören tutarlı bir bölgesel program teşkil eden Proje, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü Uluslararası Daimi Sekreterliği (KEİ PERMIS) tarafından koordine edilmektedir.

Proje kapsamında Dünya Bankası Çevresel ve Sosyal Çerçeve (ÇSÇ) ve GEF gerekliliklerine uyulacaktır. Bu bakımdan BBSEA Projesinin farklı bileşenleri ve Proje kapsamında geliştirilecek alt projeler/faaliyetler için çeşitli çevresel ve sosyal değerlendirme ve yönetim araçları kullanılacaktır.

Proje kapsamındaki faaliyetlerin neredeyse tamamı Karadeniz'in çevresel durumunun iyileştirilmesine yönelik olarak güçlendirilmiş yönetim üzerinden olumlu sosyal ve çevresel etkiler sağlayacaktır. Politika ve kapasite geliştirme faaliyetleri sonunda sucul türlerin korunması, su kullanımı ve arıtılmış atık su kalitesinin iyileştirilmesi, toprak kirliliğinin azaltılması gibi dolaylı olumlu etkiler elde edilecektir. Projenin yatırım bileşeni altında ise atık üretimi ve yönetimi, enerji tüketimi, gürültü, toz salımı ve iş sağlığı ve güvenliği (İSG) hususları

bakımından geçici ve geri döndürülebilir, etkisi düşük ve sahaya özgü olup iyi yönetim uygulamalarıyla kolaylıkla azaltımı sağlanabilecek etkilerle karşılaşılabilir.

Ulusal eylem planları ile ilişkilendirilen çevresel ve sosyal risk ve etkilere Stratejik Çevresel ve Sosyal Değerlendirme (SÇSD) ile yanıt verilecektir. Ulusal eylem planlarına yönelik SÇSD, proje tasarımı ve faaliyetlerini şekillendirmek üzere uygulama esnasında ve Dünya Bankası Çevresel ve Sosyal Standartları (ÇSS1-ÇSS10) doğrultusunda gerçekleştirilecektir. Bu kapsamda mevcut ulusal politika çerçevesi ve yasal çerçevenin değerlendirilmesi, kirliliğin azaltılması ve döngüsel ekonomi için ulusal planların hazırlanması ve bölge genelinde Mavi Ekonomi çerçevesinin sağlamaştırılması adımlarında ÇSÇ gereklilikleri dikkate alınacaktır. SÇSD ile projenin gelişimi ile ilişkili kilit çevresel hususlar ve fırsatlar tespit edilip değerlendirilecek ve azaltım tedbirleri hazırlanacak ulusal eylem planlarına ve belirlenecek sürdürülebilir iş standartlarına derç edilecektir.

2. BAĞLAM

2.1 Bölgesel Bağlam

Karadeniz Bölgesinin çok boyutlu ağlardan oluştuğu söylenebilir. Genel Karadeniz bölgesi 332 milyonluk bir nüfusa sahiptir. Bölgede Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin çoğu (ör. Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya, Türkiye ve Ukrayna) ve bunların komşu devletleri (ör. Ermenistan, Azerbaycan, Yunanistan ve Moldova) Güneydoğu Avrupa, Güney Kafkasya, Orta Asya ve Akdeniz gibi başka bölgelere de dahildir Karadeniz Ege ve Akdeniz ile bağlantıya sahiptir. Avrupa'nın en büyük ve önemli nehri olan Tuna Nehri ile kıtanın üçüncü ve dördüncü en büyük nehirleri olan Dinyeper ve Don nehirleri Karadeniz'e dökülmektedir. Bu bağlantılara rağmen genel Karadeniz bölgesi yapısal olarak heterojen bir görünüm sergiler.

Tarihsel olarak bakıldığında birleşimi sağlayan ana faktörler girişimcilik faaliyetleri ve özel inisiyatifler olmuş, siyasi ayrılıklar bu birliktelikleri sıklıkla sekteye uğratmıştır. Mevcut durumda Karadeniz devletleri arasında yapısal, siyasi ve sosyoekonomik koşullar bakımından kayda değer farklılıklar bulunmaktadır. Bir bölge olarak Karadeniz'in tahmini GSYH'si yaklaşık 3,6 trilyon ABD doları (USD) olup kayda değer sosyoekonomik farklılıklar ile küresel GSYH'nin %4,3'üne tekabül etmektedir.

Karadeniz'deki ülkeler için yurttaşları, balıkçılık işletmeleri ve turizm sektörleri bakımından sağlıklı bir kıyı çevresinin varlığı çok önemlidir. Bakteriler ve mikroskopik alglerden balıklar, yunuslar ve insanlara kadar uzanan bir yelpazede denizin sağlığı deniz ve kıyı sakinlerinin sağlığı anlamına gelmektedir. Akdeniz Genel Balıkçılık Komisyonu'na (AGBK) göre, Karadeniz bölgesindeki vahşi balıkçılık işletmeleri yılda tahmini olarak toplam 350 milyon USD'lik bir gelir getirmekte ve avlama öncesi ve sonrasındaki işler hariç olmak üzere 20.000'den fazla kişiye istihdam sağlamaktadır. Son yirmi yıl içerisinde Karadeniz bölgesine gelen turist sayısında dünya ortalamasının üzerinde bir büyüme gerçekleşmiştir. Bu durum bölgede Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) üyesi olan ülkeleri 2018 yılında ziyaret eden 143 milyon uluslararası turist ve elde edilen 75 milyar USD'lik uluslararası turizm kazancından da görülebilmektedir.

2.2 Sektörel Bağlam

Karadeniz son yirmi yıl içerisinde en çok kirlenen denizlerden biri olmuş, ötrofikasyon acil çözümlenmesi gereken hususlardan biri olarak öne çıkmıştır. Karadeniz'in giderek bozunmasına neden olan en önemli süreç, büyük ölçüde tarımsal, evsel ve endüstriyel atık su kaynaklardan gelen nitrojen ve fosfor bileşiklerinin neden olduğu aşırı fertilizasyondur. Bu olgu Karadeniz ekosistemini tamamen değiştirmiştir ve tarım sektörünün iklim değişikliği ve istilacı zararlılar bakımından karşı karşıya olduğu yeni sıkıntılar göz önünde bulundurulduğunda durumun daha da kötüye gitmesi beklenmektedir. Bahsedilen bileşikler 17 ülkeden gelerek su yolları ve nehirler üzerinden denize ulaşmaktadır. Kıyı ülkelerinin toplam kirlilik miktarı içerisindeki payı yaklaşık yüzde 70'tir. Karadeniz'de yapılan kanalizasyon deşarjının yıllık yaklaşık 571 milyon metreküp olduğu tahmin edilmektedir. Bu deşarj, arıtma yapılmaması yahut arıtma yetersizliği nedeniyle atıksu alanındaki standartları büyük oranda karşılayamamaktadır.

Petrol kirliliği seviyeleri açık denizde yüksek olmamakla beraber kıyı bölgeleri için artan bir risk teşkil etmektedir. İstanbul Boğazı'ndan her yıl en az 10.000'i petrol tankeri olmak üzere yaklaşık 50.000 gemi geçmektedir. Rusya ve Gürcistan'ın Karadeniz üzerindeki çok sayıda limanı, Hazar Denizi'nden gelen petrol ve doğal gaz boru hatlarının bitiş noktası konumundadır. Her yıl yaklaşık 95.000 ton petrol atığı, gemilerin operasyonel deşarjları ve yaşanan kazaların yanı sıra karasal kaynaklardan da gelerek geri döndürülemez biçimde Karadeniz'e karışmaktadır. Karadeniz'de ticari deniz taşımacılığı hacimleri küresel trafiğin %1'ine tekabül ederek görece düşük kalsa da hızla artmaktadır.

Karadeniz'i tehdit eden diğer kirlilik türleri arasında pestisitler ve ağır metaller gibi zehirli maddeler denizin tamamını kirletmemekte ancak yeri bilinen bazı kaynakların yakınında sıcak noktalar halinde görülmektedir. Katı atık ve plastik kirliliği bölgenin gündemi içerisinde giderek artan bir öneme sahip olmakta, Karadeniz'e akan atıkların %85'inin plastik atıkları olduğu bildirilmektedir. Plastik atıklar doğada tamamen kaybolmamaları nedeniyle katı atıklar arasında en tehlikeli olanıdır. Kısmen çözülmüş plastik atık parçaları da deniz ekosistemine zarar vermektedir.

Henüz kirlilik ve çevresel bozulmadan kaynaklanan ekonomik kayıplara dair doğru bir tahminde bulunulmamıştır. Bölgedeki ülkelerin her biri başta turizm ve balıkçılık olmak üzere deniz ile bağlantılı ekonomik faaliyetlerinin türü ve boyutuna bağlı olarak farklı şekillerde etkilenmekte ve mevcut durum çözüme kavuşturulmazsa koşulların daha kötüye gitmesi beklenmektedir. Buna ek olarak iklim değişikliği de kirlilik etkilerini ağırlaştırmaktadır. Kirlilik ile birlikte Karadeniz su sıcaklıklarında artış yaşanmasına daha yatkın hale gelmekte, bunun sonucunda buharlaşma yoluyla su kaybı artmakta ve Karadeniz'in bölgesel hava koşulu düzenini yönetme kapasitesi sekteye uğradığından bölgesel meteorolojik olayların karmaşıklığında da artış gözlenmektedir. Ayrıca ötrofikasyon ve atıksu kaynaklı kirlilik Sera Gazı (SG) emisyonuna da yol açmaktadır. Karadeniz'de iklim değişikliğinin yol açtığı diğer etkiler arasında kıyı taşkınları ve deniz seviyesinin yükselmesi bulunmaktadır.

Karadeniz ülkelerinin çoğu Covid-19 krizi sonucunda karşılaşılan istihdam kaybı, işletmelerin kapanması ve uluslararası ticaretin aksaması sebepleriyle çok daha ciddi ekonomik etkilere maruz kalmıştır. Bu bağlamda ülkelerin ekonomilerinin yeniden ayağa kaldırılması ve kıyı ve havza bölgelerinde toprak temelli faaliyetlerin ötesine geçecek şekilde çeşitliliğe

kavuşturulması, tekrar ortak refaha giden yolda adımlar atılması ve küresel ölçekte akıllı, sürdürülebilir ve kapsayıcı büyümenin sağlanması bakımından kritik öneme sahip olabilir. Karadeniz deniz alanı bölge için yüksek ekonomik öneme sahiptir.

2.3 Kurumsal Bağlam

Ülkeler Karadeniz'in sürdürülebilirliği alanında adımlar atmak üzere güçlerini birleştirmiştir. Bulgaristan, Gürcistan, Moldova, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna'dan Bakan ve Bakan Yardımcıları 21 Mayıs 2019 tarihinde Bükreş'te bir araya gelerek Karadeniz Ortak Denizcilik Gündemi'ni (ODG) desteklemiştir. ODG, "Karadeniz Ortak Denizcilik Gündemi'ne Doğru" başlıklı 2018 Burgas Bakanlar Bildirgesi kapsamındaki taahhüdü takiben Avrupa Komisyonu (AK) tarafından Karadeniz Sinerjisi'nin uygulanmasına yönelik olarak başlatılan sürecin bir sonucudur. ODG'yi desteklemek üzere 8 Mayıs 2019 tarihinde başlatılan Karadeniz Stratejik Araştırma ve Yenilik Gündemi (SRIA) biyoçeşitlilik, kültürel miras alanları ve yeni yerel, ulusal ve sınırötesi politika tedbirleri gibi kilit sektörlerde araştırma ve yeniliği teşvik etmektedir.

ODG'nin uygulanması KEİ ve Karadeniz Komisyonu (KK) tarafından da desteklenmektedir. KEİ, üye devletleri arasında etkileşim ve uyum sağlamaya yönelik çok taraflı bir siyasi ve ekonomik girişimdir. 13 üye devleti için geniş bir yelpazede işbirliği kurmaya yönelik bir forum görevi görmektedir. KEİ 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da Devlet ve Hükümet Başkanlarının İstanbul Zirvesi Bildirisi'ni imzalamasıyla bölgesel sahiplikli bir girişim olarak başlatılmıştır. 1992 yılında Bulgaristan, Gürcistan, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkiye ve Ukrayna'nın imzalarıyla kurulan KEİ, kuruluşunun ardından kısa bir süre sonra "Bükreş Sözleşmesi" olarak da anılan Karadeniz'in Kirliliğe Karşı Korunması Sözleşmesi'ni de kabul ve tasdik etmiştir. Bu Sözleşme temel bir anlaşma çerçevesi teşkil etmekte ve i) karasal kirlilik kaynaklarının kontrolü, (ii) atık boşaltımı ve (iii) petrol yayıntısı gibi kaza durumlarında ortak eylem olmak üzere üç spesifik alanda imzalanan Protokoller içermektedir.

Başta Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler (KOBİ'ler) olmak üzere özel sektörde temiz uygulamaların benimsenmesi bakımından yeterli destek ve teşvik sağlanmamaktadır. Start-up'lar ve KOBİ'lerin teknik ve yatırıma yönelik hazırlığı inovasyon eksikliği ve sürdürülebilir ürün ve çözümlere erişim olmaması nedeniyle kısıtlı durumdadır.

Dünya Bankası, ODG'yi desteklemek adına Karadeniz'de mavi ekonomi yatırımlarını hızlandırmak üzere Karadeniz'in Mavileştirilmesi Programı'nı başlatmaktadır. BBSEA Programı bir yatırım bileşeni ve bir analitik bileşen içermekte olup ilk adımda Karadeniz'de kirliliğin azaltılması konusuna odaklanmaktadır. Programın gelişimine yönelik ilk adımların atılmasında aşağıdaki iki aracın kullanılması öngörülmektedir: (i) Çok başlıklı bir emanet fonu olan PROBLUE tarafından finanse edilip Dünya Bankası tarafından uygulamaya konulan bölgesel analiz çalışması olan Turning the Tide of Pollution (Kirliliğin Akışını Tersine Çevirmek). Bu çalışmaya dair onay alınmıştır ve ulusal düzeydeki kirlilik teşhis çalışmaları bu çalışma ile desteklenerek sonuçlar bölgesel bir raporda bir araya getirilecektir. (ii) BBSEA Projesi Küresel Çevre Fonu (GEF) tarafından Uluslararası Su alanında sağlanan bir hibe üzerinden finanse edilmektedir. Bu GEF projesi, özel bölgesel paydaş istişare mekanizmaları geliştirilmesi ve bölge içinde ve dışında en iyi uygulamaların ve bilgi paylaşımının teşvik edilmesi bakımından BBSEA Programının ilk yapı taşlarından birini oluşturmaktadır. Teklif edilen Proje bilgi alışverişi ve standart oluşturma yoluyla tüm Karadeniz ülkelerine fayda

sağlayacak olsa da, ulusal düzeydeki faaliyetler mevcut Karadeniz bağlamı doğrultusunda GEF tarafından alınan karar uyarınca Gürcistan, Moldova, Türkiye ve Ukrayna'da gerçekleştirilecektir.

3. PROJEYE VE BİLEŞENLERE GENEL BAKIŞ

Kirlilik sorunlarının ele alınması, COVID sonrası dönemde Karadeniz'in sürdürülebilir kalkınması bakımından önemli ve zor bir husustur. Su kirliliğinin önlenmesi ve azaltılması, toplum sağlığı ve daha sağlıklı doğal yaşam alanları için önem arz etmektedir. Proje kapsamında kıyı ve deniz kaynaklarının bozulmasını azaltarak deniz yönetimi alanında etkili mavi ekonomi yaklaşımları bakımından güçlü kanıtlar sunan ve ekonomiyi deniz ekosisteminin eski haline getirilmesi ve korunması yönünde sürdürülebilir biçimde destekleyen yenilikçi finans ve iş modelleri ve uygulamaları tespit edilecektir.

Proje Gelişim Hedefi (PDO), Karadeniz'de kirliliğin önlenmesi için bölgesel işbirliğinin ve özel sektör katılımının teşvik edilmesine yönelik ekonomik, teknik ve iletişim araçlarının güçlendirilmesidir. Bu bağlamda PDO Göstergeleri aşağıdaki gibidir:

- Proje sonucunda kurum ve kuruluşların Karadeniz'deki kirliliği azaltmak veya önlemek için harekete geçmesi. Bu kurum ve kuruluşlar bölgesel veya ulusal düzeyde olabilir.
- Bölgesel veya ulusal kurum/kuruluşlar tarafından kilit sektörlerde kirlilik kontrolü ve kirliliğin önlenmesi için benimsenen sürdürülebilir iş ve yatırım standartları ve yönergeleri
- Eko-İnovasyon Yarışması ile teşvik edilen yenilikler
- Belirlenen alanlardaki olası yatırımlar
- Proje faaliyetlerinin etkileri hakkında geri bildirim elde etmek üzere proje uygulaması boyunca paydaş katılımının sürdürülmesi

Proje aşağıda özetlendiği haliyle üç bileşen içermektedir:

3.1 Proje Bileşeni 1 – Kirliliğin Önlenmesi ve Kirliliği Azaltmaya Yönelik Yatırımların Ekonomik Gerekçesi

Bölgede mavi ekonomi uygulamalarının daha da geliştirilebilmesi açısından kirliliğin ulusal ve bölgesel düzeydeki maliyetinin iyi anlaşılması hayati öneme sahip bir temel teşkil etmektedir. Bu bileşende ekonomik analiz yoluyla kirliliğin önlenmesi ve azaltılması alanındaki ekonomik bilgi eksiklikleri ele alınacaktır. Ardından, Kirliliğin Akışını Geri Çevirmek başlığı altında hazırlanan analitik çalışmaya dayanarak bu bileşen kapsamında BBSEA GEF Projesi Odak Ülkelerinin hükümetlerine yönelik yatırım önerileri geliştirilecektir.

Alt Bileşen 1.1 Eylemsizlik Maliyeti Analizi

Bu alt bileşen su yönetimi, atık yönetimi, tarım, su ürünleri yetiştiriciliği, turizm ve deniz taşımacılığı bağlantılı kirlilik karşısındaki eylemsizliğin maliyetine yönelik nicel bir analiz teşkil edecektir. Kirliliğin Akışını Geri Çevirmek başlığı altında gerçekleştirilen kirlilik kaynaklarının tespit ve teşhisi çalışması, ikincil veri toplama ve literatür taramaları üzerinden Karadeniz'in kıyı bölgeleri ve Karadeniz'e bağlanan ana nehir havzalarındaki su kirliliği ile ilgili bir araştırmayı da içerecek ve nitel girdiler sağlayacaktır. Bunun ardından mevcut Proje kapsamındaki eylemsizlik maliyeti analizi, (i) özellikle Karadeniz havzasında turizmin ekonomik etkisi, balıkçılık ürünleri ve tarımsal rekolte miktarındaki değişim ve katılım gösteren BBSEA GEF Projesi Odak Ülkelerinin her birindeki sağlık harcamaları ve bölgesel seviyedeki toplulaştırılmış maliyetler odağında su kirliliğinin piyasaya maliyetlerinin analiz edilmesi ve (ii) su kirliliğinin mortalite ve gastrointestinal hastalık oranı vb. piyasa haricindeki sağlık ile ilgili etkilerinin değerlendirilmesi ve parasal olarak ifade edilmesi metodolojilerini izleyecektir. Bu alt bileşende BBSEA GEF Projesi Odak Ülkelerinde ne tür politika müdahaleleri ve yatırımlarının uygun olduğu konusunda alınacak kararlarda politika belirleyicilere destek olmak adına deniz kirliliğine karşı eylemsizliğin maliyeti hakkında bilimsel kanıtları temel alan bir tahmin çalışması gerçekleştirilecektir. Bu faaliyet kapsamında danışma hizmetleri ve istişareler de yer almaktadır. BBSEA GEF Projesi Odak Ülkelerinde ulusal düzeyde analizler gerçekleştirilecek ve sonuçlar bölgesel olarak toplulaştırılarak yedi CMA ülkesinin tamamıyla paylaşılacaktır.

Alt Bileşen 1.2 Ulusal Yatırım Tavsiyeleri, Bilgi Paylaşımı ve Bölgesel Diyalog

Bu bileşen kapsamında dört BBSEA GEF Projesi Odak Ülkesinde kirliliğin azaltımı ve yönetimine yönelik ulusal yatırım tavsiyelerinde bulunulacaktır. Kirliliğin Akışını Geri Çevirmek başlığı altında hazırlanan Kurumsal, Politika ve Hukuk Analizi'nin bulguları temelinde, Projede icracı bakanlıklar ve finansmandan sorumlu bakanlıkların yanı sıra kilit bölgesel paydaşlar ile diyalog kurulacaktır. Projede daha sonra ilgili bölgesel ve uluslararası çerçeveler bünyesinde kirlilik sıcak noktalarına yönelik olarak olası altyapı yatırım alanlarında yatırım konsepti, temel verileri içeren yatırım yol haritası, hedefler ve izleme mekanizması gibi alanlarda tavsiyeler geliştirilecektir. Buna paralel olarak Proje, ODG üyesi yedi ülke arasında en iyi uygulama örneklerinin paylaşılması yoluyla bilgi birikimi sağlanmasını da teşvik edecektir. Bilgi paylaşımı ürün ve eğitimleri Karadeniz Sanal Bilgi Merkezi üzerinden duyurulacak ve IW:LEARN Platformu yoluyla sağlanacaktır. Proje aynı zamanda Karadeniz Komisyonu (KK), KEİ ve AGBK arasında bölgesel diyalogu teşvik edecek ve KEİ'nin faaliyetlerin finansmanı ve katılıma yönelik performansını artıracaktır. Bu bileşen kapsamında danışmanlık hizmetleri, eğitim ve istişareler bulunmaktadır. Dört BBSEA GEF Projesi Odak Ülkesinde Ulusal Yatırım tavsiyelerinde bulunulurken gerçekleştirilen bilgi alışverişi ve kurulan bölgesel diyalog yedi CMA ülkesinin tümüne fayda sağlayacaktır.

3.2 Proje Bileşeni 2 - İş ve Yatırım için Sürdürülebilir Standartlar ve Yeşil ve Yenilikçi Finansman

Bu bileşen ile dört BBSEA GEF Projesi Odak Ülkesinde hem kamu sektörünün hem de özel sektörün hazırlık seviyesi artırılabilecek ve kirliliğin azaltılması ve yönetimine yönelik finansal yatırıma, yeniliğe ve teknolojilere erişimleri sağlanacaktır. Proje, sektörler genelinde yatırıma yönelik uluslararası ve bölgesel olarak kabul görmüş sürdürülebilir standartların benimsenmesini destekleyecek ve Karadeniz ülkelerindeki işletmeciler ve hükümet yetkilileri

için çalıştaylar ve web seminerleri aracılığıyla yatırım projesi hazırlığına elverişliliği artırma konusunda bilgi edinmeleri için kapasite geliştirme fırsatları sağlayacaktır.

Alt Bileşen 2.1 Sürdürülebilir İş ve Yatırım Standartları ve Rehberleri

Gerçekleştirilen bir dizi ulusal istişare toplantısı ile tarım, kent ve sanayi kaynaklı atıksuların Karadeniz'deki ana kirlilik kaynakları olarak algılandığı ortaya konulmuştur. Bu alt bileşende bu hususlar ele alınacaktır. İlk olarak uluslararası ve bölgesel en iyi uygulamalar temelinde öncelikli sektörlerde sürdürülebilir iş ve yatırım standartları belirlenecektir. Proje kapsamında ayrıca ODG ülkeleri arasında ulusal standartların eşdeğerliği de incelenecektir. Bunun ardından kapasite geliştirme eğitimlerinin yanı sıra paydaşlara yönelik bilinçlendirme kampanyalarıyla bahsedilen standartlar geniş ölçüde yaygınlaştırılacaktır. Yürürlüğe konacak bir dizi eğitim mekanizması içerisinde eğitimcilerin eğitimi ve çiftçiler, sanayiler, belediyeler ve turizm sektöründe faaliyet gösteren Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri (KOBİ'ler) hedefleyen çalıştaylar yer almaktadır. Buna paralel olarak hem belediyeler hem de ticari bankalar gibi potansiyel yatırım taraflarlarının kapasitesi ve anlayışını geliştirmek üzere sürdürülebilir iş standartları uyarlanacak ve uygulanacaktır. Bu eğitimlerde kirliliğin azaltılması ve önlenmesine yönelik olarak uygun görülen proje teklifleri GEF Karadeniz ülkelerindeki sürdürülebilir finans standartları temelinde değerlendirilecektir. Bu eğitimler ile olası tarafların ve banka yetkililerinin kirlilik önleme ve azaltım yatırım projelerinin sürdürülebilirliğini, uygulanabilirliğini, başarı ve karlılığını ve etki değerlendirmesini temin etme potansiyeli geliştirilirken aynı zamanda su kirliliği konulu projelerin uluslararası uygulamaları ve kritik başarı faktörleri hakkında bilgi edinmeleri de sağlanacaktır. Bu alt bileşen kapsamında danışma hizmetleri, istişare ve eğitimler bulunmaktadır. Standartlar ve rehberler yedi ODG ülkesine verilecek ve eğitimler dört BBSEA GEF Projesi Odak Ülkesinde gerçekleştirilecektir.

Alt-bileşen 2.2 Eko-İnovasyon Yarışması

Bu alt bileşen, inovasyonu kamu kurumlarının, kalkınma ortaklarının ve potansiyel yatırımcıların yenilikçi çözümleri belirlemesine, doğrulamasına ve bunlara yatırım yapmasına olanak tanıyacak şekilde finanse ve teşvik edecektir. Eko-İnovasyon Yarışması'nın türü yerel bağlama göre her ülkede farklılık gösterebilir. Yarışma kapsamında girişimciler, eko-işletmeler ve diğer katılımcılar arasında yeni bilgi ve fikirlerin edinilmesini teşvik etme amacı doğrultusunda iş hızlandırıcılara destek sağlanması söz konusu olabilir. Kuluçka merkezleri ve hızlandırıcılar çalışmalarında tarım ve Mavi Ekonomi alanlarında sağlıklı ve sürdürülebilir inovasyonların teşvik edilmesine odaklanacaktır. Fizibilite, uygulanabilirlik ve etkinliği kanıtlamak bakımından yenilikçi teknolojilerin ve iş modellerinin daha fazla uyarlanmasını ve/veya test edilmesini desteklemek için seçilen eko-işletmelere gerçekleştirdikleri inovasyonlar için ödüller veya hibeler verilebilir. Bu yarışma aynı zamanda uluslararası, bölgesel ve/veya ulusal iş düzeylerinde kurulan stratejik ortaklıklar yoluyla girişimciler ve eko-işletmeler arasında yeni bilgi ve fikirlerin edinilmesini sağlamak için teknik işbirliğini de teşvik edecektir. Eko-İnovasyon Yarışmasının niteliğine bağlı olarak, fizibilite, uygulanabilirlik ve etkinliği kanıtlamak bakımından yenilikçi teknolojilerin ve iş modellerinin daha fazla uyarlanmasını ve/veya test edilmesini desteklemek için seçilen eko-işletmelere gerçekleştirdikleri inovasyonlar için ödüller ve/veya hibeler verilebilir. Bu alt bileşen, dört GEF Karadeniz ülkesinin her birinden seçilen en az bir eko-işletmeyi finanse edecektir. Bu alt bileşen kapsamında danışmanlık hizmetleri, danışmanlık dışı hizmetler, mallar, sınırlı çalışmalar ve istişareler bulunmaktadır ve dört BBSEA GEF Projesi Odak Ülkesine odaklanılacaktır.

Alt-bileşen 2.3 Yatırımların Hazırlanması

Proje, uygulanabilir çözümler ve proje konularının belirlenmesi ve seçimi suretiyle yatırım hazırlıklarının desteklenmesini sağlayacaktır. Tarım sektöründen kaynaklanan besin kirliliği, yararlanıcı ülkelerin çoğunda geçerli olan en acil sorundur ve ulusal seviyedeki istişareler esnasında yeşil-gri altyapılardaki kirliliği giderme konusunda finansman boşlukları olduğu da doğrulanmış ve acil yatırım ihtiyacı bulunduğu tasdik edilmiştir. Destek kapsamında besin kirliliği ve kentsel atık suların arıtılması, suyun kirlilikten arındırılması, suyun geri dönüşümü ve yeniden kullanımına yönelik yatırımları hedeflenecektir. Ayrıca daha somut bir proje teklifinin hazırlanmasını desteklemek için Karadeniz'in mavileştirilmesi amacıyla en acil durumdaki potansiyel yatırım projelerinden biri seçilecektir. Proje teklifinin seçim kriterleri yatırımın kirliliğin azaltılması üzerindeki bölgesel ve ulusal etkisi, hükümetin altyapı yatırımına hazırlık durumu, Karadeniz'de su kirliliğini azaltmadaki etkinliği, yatırımın işletim ve bakımının sürdürülebilirliği, yatırımın tekrarlanabilirliği ve ölçeklendirilebilirliği ve toplumsal kalkınma, istihdam yaratma ve cinsiyet eşitliği üzerindeki sosyal etkisine dayalı olmalıdır. Yatırım projesi seçimine ilişkin karar, kilit paydaşlarla ulusal ve bölgesel istişareler yoluyla yapılmalıdır. Hazırlık çalışmaları kapsamında ön fizibilite çalışmaları, ekonomik ve finansal analiz, çevresel ve sosyal etki değerlendirmesi de dahil olmak üzere çeşitli proje hazırlama adımlarının geliştirilmesi öngörülmektedir. Bu alt bileşende dört BBSEA GEF Projesi Odak Ülkesinden en az birine odaklanılacaktır.

3.3 Proje Bileşeni 3 - Proje Yönetimi

Bu bileşende uygun düzeydeki izleme ve değerlendirme (İ&D) yönetim sistemine ilave olarak proje katılım ve istişare mekanizmalarının sürdürülmesi suretiyle projeden azami etki ve fayda elde edilmesi hedeflenmektedir. Bu bileşen ile proje faaliyetlerinin teknik uygulamasından, mali yönetim ve satınalmadan, proje sonuçlarının genel olarak izlenmesinden, ilerleme raporlarının hazırlanmasından ve kültürel olarak uygun bir şikayet giderme mekanizmasının kurulması dahil olmak üzere ÇSÇ ile uyumdan sorumlu konumdaki proje yürütücü birimi desteklenecektir.

4. STRATEJİK ÇEVRESEL VE SOSYAL DEĞERLENDİRME (SÇSD) AMAÇLARI VE YAKLAŞIMI

Bu İş Tanımı (ToR) belgesinin amacı, özellikle aşağıda belirtilen Proje bileşenine çevresel ve sosyal hususları dahil edebilecek kapsamlı ve katılımcı bir Stratejik Çevresel ve Sosyal Değerlendirme (SÇSD) süreci/çalışmasının uygulanmasını temin etmektir:

- Ulusal Yatırım Tavsiyeleri, Bilgi Paylaşımı ve Bölgesel Diyalog (*Alt Bileşen 1.2*)

Bu bileşen kapsamında Gürcistan, Moldova Cumhuriyeti, Ukrayna ve Türkiye olmak üzere dört BBSEA GEF Projesi Odak Ülkesinde kirliliğin azaltımı ve yönetimine yönelik ulusal yatırım tavsiyelerinde bulunulacaktır. 4 pilot ülkede bu ToR doğrultusunda gerçekleştirilmesi planlanan 4 SÇSD çalışması ilgili ulusal çevre mevzuatı ve Dünya Bankası'nın çevresel ve sosyal koruma politikaları/çevresel ve sosyal standartları ve ilgili kılavuzlarına uygun olacaktır. Ayrıca bahsedilen dört BBSEA GEF Projesi Odak Ülkesinde Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Yönetmelikleri mevcuttur. Bu bakımdan, Alt Bileşen 2.1 kapsamında hazırlanan ulusal planların ulusal SÇD sürecinden geçmesi gereken kategorilere dahil olması halinde ulusal SÇD prosedürlerine de uyulacak ve bu süreçler tamamlanacaktır.

4.1 Stratejik Çevresel ve Sosyal Değerlendirmenin Amaçları

SÇSD teklif edilen planların, programların ve diğer stratejik eylemlerin çevresel ve sosyal etkilerini analiz etmek ve bulguları karar almada kullanmak için gerçekleştirilen sistematik ve katılımcı bir süreç teşkil eder. SÇSD bulgularının karar almada kullanılmasını sağlamak için (ör. plan veya programın onaylanması) SÇSD üzerinden sağlanan girdilerin ideal olarak hazırlık esnasında plan veya programın bir parçası haline getirilmesi gerekmektedir. SÇSD sürecinin planlama süreci ile eş zamanlı yürütülmesi gereklidir.

Proje kapsamında dört BBSEA GEF Projesi Odak Ülkesinde bölgesel kirlilik politika çerçevesinin uygulamaya geçirilmesi ve ulusal kirlilik yönetimi planlamasına yönelik tavsiyelerde bulunulması hedeflenmektedir. Buna ulusal yatırım tavsiyesi planlarının hazırlanması da dahildir. Plan ile temel durum verileri, hedefler ve izleme mekanizması üzerinden kirlilik sıcak noktalarına yönelik yatırım konsepti belirlenip yatırım yol haritası çizilerek olası altyapı yatırım planlarının tespitine destek sağlanacaktır. Bu bağlamda SÇSD'nin amaçları, bu yatırım tavsiyelerinin/planlarının kayda değer olası etkilerinin, bu planların performansı üzerinde etki sahibi olan çevresel, sosyal, doğal kaynaklar ve iklim değişikliği ile ilişkili kısıtların ve iklim değişikliğine karşı dayanıklılığın artırılması ve mavi ekonominin teşvik edilmesi yoluyla Karadeniz Bölgesinde çevresel durumu iyileştirmeye yönelik planlar hazırlama fırsatlarının tespit edilmesi, tanımlanması ve değerlendirilmesi olacaktır.

Her SÇSD çalışmasının hedefi, BBSEA Projesi kapsamında öngörülen ulusal yatırım tavsiyelerinin/planlarının değerlendirilmesidir. SÇSD potansiyel olarak etkilenen topluluklar dahil olmak üzere geniş bir ulusal ve bölgesel paydaş yelpazesi ile istişareler bakımından bir platform sağlayacak ve sosyal ve çevresel hususların teklif edilen eylem planlarının hazırlanmasında dikkate alınmasını temin edecektir. SÇSD sonuçları teklif edilen eylemlerin stratejik önemini yansıtmalı ve çevresel ve sosyal sıkıntılar ve fırsatların değerlendirilmesi ve doğru şekilde yanıtlanması için gerekli bilgileri sağlamalıdır. Bu bilgiler çevresel (fiziksel ve

biyolojik/yaşayan çevre ile ilgili) ve sosyal (sosyoekonomi ve topluluklar ile ilgili) hususların proje bileşenlerinin nihai tasarımı ve uygulama süreçlerinin yanında izleme, raporlama ve sonuçların değerlendirilmesinde de uygun biçimde dikkate alınmasını sağlamaya yardımcı olmalıdır. Proje bileşenlerinin çevre veya yerel topluluklar üzerinde olumsuz etkilere yol açabileceği hallerde SÇSD kapsamında teklif edilen faaliyetlere alternatifler bulunmalı ve tavsiyeler kilit çevresel ve sosyal risk ve etkiler ile kurumsal ve yönetimsel zayıflıkların ele alınması için tartışılmalıdır.

İlgili BBSEA Proje Bileşenleri için hazırlanacak SÇSD'ler Gürcistan, Moldova Cumhuriyeti, Ukrayna ve Türkiye'deki çevresel ve sosyal mevzuat, bölgesel anlaşmalar ve Dünya Bankası Çevresel ve Sosyal Çerçevesi'ne (ÇSÇ) uygun olacaktır. SÇSD bulguları daha sonra proje yatırımlarının belirlenmesi ve önceliklendirilmesini yönlendirmede kullanılacaktır.

4.2 SÇSD Süreci Uygulama Yaklaşımı

BBSEA Projesinin karakteristik özellikleri ve kapsamı temel alınarak SÇSD tek seferlik bir etki değerlendirmesinden ziyade bir süreç şeklinde uygulamaya konacaktır. Bunun sebepleri şunlardır:

- henüz tam olarak belirlenmemiş alt projelerin/faaliyetlerin farklı ülkelerde yürütüleceği BBSEA projesinin karmaşık yapısı ve bölgesel niteliği ile SÇSD faaliyetlerinin farklı alt projeler/planlara göre uyarlanmasına duyulabilecek ihtiyaç,
- SÇSD'nin hazırlanmasının stratejik faaliyetler/projelere yönelik planlama süreci ile paralel ilerlemesi,
- SÇSD kapsamında geniş paydaş yelpazesıyla sürekli etkileşim ve istişareye olanak tanıyan bir paydaş katılım platformu oluşturacak olması.

SÇSD çalışmasında ortaya konulacak aşamalı yaklaşım aşağıdakileri içerecektir:

1. BBSEA eylemi kapsamında bir SÇSD hazırlanmasını ve bir Kapsam Belirleme Raporunun teslim edilmesini gerektiren bir Kapsam Belirleme Çalışmasının gerçekleştirilmesi. Kapsam Belirleme sonuçları arasında veri toplama çalışmalarının kapsamı, dikkate alınacak kilit hususlar, etki değerlendirme metodolojileri, paydaş katılımını sağlama yolları, SÇSD Çalışması içerikleri vb. hususlar yer alacaktır.
2. Kapsam Belirleme Raporunun incelenmek üzere planın hazırlanmakta olduğu ülkenin Ulusal Yetkili Makamı ve Dünya Bankası'na sunulması.
3. Taslak Kapsam Belirleme Raporuna yönelik Paydaş İstişareleri (kamuoyu görüşünün alınması, kapsam belirleme, toplantı vb.)
4. Kapsam Belirleme Raporuna son halinin verilmesi.
5. SÇSD Çalışmasının Kapsam Belirleme Çalışması bulguları ve sonuçları temelinde gerçekleştirilmesi ve bir SÇSD raporunun teslim edilmesi. SÇSD çalışmasında kilit çevresel ve sosyal hususlar ve öncelikler belirlenecek, çevresel ve sosyal etkiler değerlendirilecek, olumsuz etkilere yönelik azaltım tedbirleri geliştirilecek, alternatifler değerlendirilecek ve izleme ve paydaş katılımı faaliyetleri önerilecektir.
6. SÇSD çalışmaları esnasında gerçekleştirilecek Paydaş İstişareleri (kamuoyu görüşünün alınması, çalıştaylar vb.)

7. SÇSD Raporunun incelenmek üzere planın hazırlanmakta olduğu ülkenin Ulusal Yetkili Makamı ve Dünya Bankası'na sunulması.
8. SÇSD Raporuna yönelik Paydaş İstişareleri (kamuoyu görüşünün alınması, kapsam belirleme, toplantı vb.)
9. SÇSD Raporuna son halinin verilmesi.

5. SÇSD KONULU POLİTİKALAR VE YASAL ÇERÇEVE

5.1 Dünya Bankası Standartları ve Yönergeleri

Dünya Bankası, stratejik çevresel ve sosyal değerlendirmenin (SÇSD) çevresel ve sosyal hususların politikalar, planlar ve programlara dahil edilmesi ve sürdürülebilir kalkınma bakımından kilit bir araç olduğunu kabul etmektedir. SÇSD'de bir yanda etki analizine, diğer yanda da kurumsal değerlendirmelere odaklanılmakta ve stratejik karar almanın farklı seviyeleri olan planlar, programlar ve politikalarda çevresel hususların dikkate alınması sağlanmaktadır.

Dünya Bankası Çevresel ve Sosyal Çerçevesi'nde (ÇSÇ) SÇSD tipik olarak ulusal düzeydeki ancak daha küçük bölgelerde de uygulanabilecek bir politika, plan veya program ile ilişkili çevresel ve sosyal risk, etki ve sorunların sistematik bir incelemesi olarak tanımlanmaktadır. Çevresel ve sosyal risk ve etkilerin değerlendirilmesine ÇSS1 ila 10 kapsamındaki çevresel ve sosyal risk ve etkilerin dikkate alınması da dahildir.

Dünya Bankası, Banka tarafından desteklenen projelerle ilişkili çevresel ve sosyal risk ve etkilerin tespiti ve değerlendirilmesine yönelik gereklilikleri ortaya koyan on adet çevresel ve sosyal standarda (ÇSS) sahiptir. Çevresel ve sosyal risk ve etkilerin tespiti ve yönetimine odaklanarak bahsedilen standartların uygulanması ile kalkınma projelerinde yoksulluğun azaltımı ve refahın artırılmasının sürdürülebilir şekilde sağlanmasına destek olunacaktır. Bu standartlar aşağıda sıralanmıştır.

- ÇSS1: Çevresel ve Sosyal Riskler ve Etkilerin Değerlendirilmesi ve Yönetimi
- ÇSS2: İşgücü ve Çalışma Koşulları
- ÇSS3: Kaynakların Verimli Kullanılması, Kirliliğin Önlenmesi ve Yönetimi
- ÇSS4: Toplum Sağlığı ve Güvenliği
- ÇSS5: Arazi Edinimleri, Arazi Kullanımı Kısıtlamaları ve Zorunlu Yeniden Yerleştirme
- ÇSS6: Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve Yaşayan Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi
- ÇSS7: Yerli Halklar/ Sahraaltı Afrika'da Geçmişten Beri Yetersiz Hizmet Alan Geleneksel Yerel Topluluklar
- ÇSS8: Kültürel Miras
- ÇSS9: Mali Araçlar
- ÇSS10: Paydaş Katılımı ve Bilgi Paylaşımı

BBSEA Projesi kapsamında ÇSS5, ÇSS7 ve ÇSS9 geçerli değildir. Bu bağlamda Proje, arazi edinimi, arazi kullanımında kısıtlamalar ve zorunlu yeniden yerleştirme gerektirecek ve kültürel

miras üzerinde etkisi olacak faaliyetleri finanse etmeyecektir. SÇSD çalışmalarında dikkate alınacak ilgili ÇSS'ler aşağıda özetlenmiştir.

ÇSS1: Çevresel ve Sosyal Riskler ve Etkilerin Değerlendirilmesi ve Yönetimi

Proje kapsamındaki faaliyetlerin neredeyse tamamı Karadeniz'in çevresel durumunun iyileştirilmesine yönelik olarak güçlendirilmiş yönetim üzerinden olumlu sosyal ve çevresel etkiler sağlayacaktır. Politika ve kapasite geliştirme faaliyetleri sonunda sucul türlerin korunması, su kullanımı ve arıtılmış atık su kalitesinin iyileştirilmesi, toprak kirliliğinin azaltılması gibi dolaylı olumlu etkiler elde edilecektir. Projenin yatırım bileşeni altında ise atık üretimi ve yönetimi, enerji tüketimi, gürültü, toz salımı ve iş sağlığı ve güvenliği (İSG) hususları bakımından geçici ve geri döndürülebilir, etkisi düşük ve sahaya özgü olup iyi yönetim uygulamalarıyla kolaylıkla azaltımı sağlanabilecek etkilerle karşılaşılabılır. Proje bileşenleri ile ilişkilendirilen risk ve etkilere Stratejik Çevresel ve Sosyal Değerlendirme (SÇSD) ve Çevresel ve Sosyal Yönetim Çerçevesi (ÇSYÇ) ile yanıt verilecektir.

Ulusal eylem planlarına yönelik Stratejik Çevresel ve Sosyal Değerlendirme (SÇSD), proje tasarımı ve faaliyetlerini şekillendirmek üzere uygulama esnasında ve ÇSS1-ÇSS10 doğrultusunda gerçekleştirilecektir. Bu kapsamda mevcut ulusal politika çerçevesi ve yasal çerçevenin değerlendirilmesi, kirliliğin azaltılması ve döngüsel ekonomi için ulusal planların hazırlanması ve bölge genelinde Mavi Ekonomi çerçevesinin sağlamaştırılması adımlarında ÇSÇ gereklilikleri dikkate alınacaktır. SÇSD ile projenin gelişimi ile ilişkili kilit çevresel hususlar ve fırsatlar tespit edilip değerlendirilecek ve azaltım tedbirleri hazırlanacak ulusal eylem planlarına ve belirlenecek sürdürülebilir iş standartlarına derç edilecektir. SÇSD kapsamında çevresel ve doğal kaynakların değerlendirilmesi ve yönetimi ile kirliliğin azaltılması konulu ulusal çerçeveler ve belirlenen sektörlerin oluşturduğu bağlam ve Karadeniz Havzası'ndaki çevresel sorunlara katkıları analiz edilecek, alternatifler ve azaltım stratejileri ortaya konulacak ve doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımına yönelik fırsatlar vurgulanarak karar alma süreçleri iyileştirilecektir. SÇSD proje uygulaması boyunca ilgili paydaşlarla istişare edilerek geliştirilecek ve kamuoyuna açıklanacaktır.

Ulusal eylem planları ile ilgili SÇSD, Karadeniz Havzası'ndaki sosyal risk ve etkiler ile havzaya yapılacak yatırımlardan kaynaklanan fırsatların sosyal açıdan değerlendirilmesini ve bu bağlamda paydaşların tespit ve değerlendirmesini, faydalanıcı ülkelerde sosyal ve bağlamsal risklere yanıt verilmesine yönelik ulusal hukuki ve kurumsal çerçevenin değerlendirilmesini, Karadeniz Havzası'nda gerçekleştirilen bu projeye katılan ülkelerdeki insan topluluklarının sosyoekonomik profilinin çıkarılmasını, arazi kullanımlarının, gelir kaynaklarının ve hakim ekonomik faaliyetlerin haritalanmasını içerecektir. Bu değerlendirme proje kapsamında desteklenecek faaliyet ve yatırımların belirlenmesinde kullanılacaktır. Bu aşamada hassas gruplar arasında geçim kaynağı büyük oranda balıkçılık gibi denizle ilgili faaliyetlere bağlı olan haneler, kadınlar, gençler, yoksul haneler ve bazı ülkelerde çatışmalardan etkilenen bölgelerden gelen kişilerin bulunması beklenmektedir. SÇSD'ler ile diğer hassas gruplar tespit edilecek ve belirli gruplara göre farklılaştırılmış yaklaşımlara duyulan ihtiyaç belirlenecektir.

ÇSS3: Kaynakların Verimli Kullanılması, Kirliliğin Önlenmesi ve Yönetimi

Projeye dahil edilen faaliyetler Karadeniz havzasında kirliliğin daha iyi yönetim yoluyla azaltılması, bölgesel ve ulusal çerçevelerin değerlendirilmesi, kirliliğin azaltılması ve döngüsel ekonomi için ulusal planların hazırlanması ve yetkili makamlar arasında işbirliklerinin güçlendirilmesi yoluyla bölgesel diyaloga destek sağlanması ile ilişkilidir. SÇSD kapsamında su kalitesi ve bununla ilgili çevresel sorunlar ile kirlilik kaynakları ve bunların azaltımına yönelik yollar ele alınacak ve SÇSD bu doğrultuda genel proje tasarımını şekillendirecektir. Değerlendirmelerde gerektiğinde genel ve sektöre özgü Dünya Bankası Grubu ÇSG Yönergeleri dikkate alınacaktır.

ÇSS4: Toplum Sağlığı ve Güvenliği

Karadeniz'deki kirlilik ve çevresel bozulma, kıyı bölgelerindeki yerel toplulukların sağlık ve güvenliğini olumsuz etkileyebilmektedir. SÇSD sürecinde toplum sağlığı ve güvenliği ile ilgili risk ve etkiler dikkate alınarak bu etkilerin ulusal planlar yoluyla azaltımına yönelik çözüm tekliflerinde bulunulacaktır.

ÇSS6: Biyolojik Çeşitliliğin Korunması ve Yaşayan Doğal Kaynakların Sürdürülebilir Yönetimi

Proje, önerilen faaliyetlerin doğası gereği önemli çevresel faydalara sahip olacaktır. Karadeniz Bölgesi biyoçeşitlilik açısından zengindir ve tüm kıyıdaş ülkelerde birçok önemli korunan alanı içerir. SÇSD, Karadeniz Havzası bölgesindeki mevcut biyoçeşitlilik durumunun bir değerlendirmesini sağlayacak ve proje uygulama bölgesinin kapsamına girecek hassas kabul edilen/korunan alanları ve habitatları tespit edecektir. SÇSD kapsamında habitatların korunmasının yanında yerel topluluklara ekosistem hizmetleri sağlanması ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi hususları da dikkate alınacaktır.

ÇSS10: Paydaş Katılımı ve Bilgi Paylaşımı

Proje faaliyetleri Türkiye, Gürcistan, Ukrayna ve Moldova'da gerçekleştirilecektir. KEİ projenin uygulanmasında genel sorumluluğa sahip olacaktır ve her ülkedeki uygulama faaliyetleri ulusal ajanslarla koordinasyon halinde yürütülecektir.

İlk değerlendirme doğrudan paydaşların Gürcistan Çevre Koruma ve Tarım Bakanlığı, Moldova Cumhuriyeti Tarım, Bölgesel Kalkınma ve Çevre Bakanlığı, T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve T. C. Tarım ve Orman Bakanlığı, Ukrayna Enerji ve Çevre Koruma Bakanlığı, Karadeniz havzasındaki yararlanıcı ülkelerin yerel belediyeleri, tarım ve su ürünleri yetiştiriciliği, turizm ve denizcilik sektörlerindeki yerel iş birlikleri ve hibe finansmanlı faaliyetlerde yer alacak yerel STK'lardan oluştuğunu göstermiştir. Proje hazırlığı sırasında ek paydaş grupları belirlenecek ve paydaşlar arasındaki hassas grupların belirlenmesine özel önem verilecektir.

BBSEA Projesi için hazırlanan PKP ile hazırlanacak ulusal planların tespit edilen paydaşlarının bir ön listesi ve bölgesel düzeyde ve ülke düzeyinde taslak bir paydaş analizi tablosu sunulmuştur. Ek olarak bilgi paylaşımı ve istişare stratejisi ve hassas grupların görüşlerinin dikkate alınması hususlarını da içeren genel bir paydaş katılım programı da PKP kapsamında hazırlanmıştır. SÇSD çalışmalarında PKP ile belirlenen yaklaşım ve metodoloji izlenecektir.

5.2 SÇSD'ye Yönelik Ulusal Mevzuat ve Süreçler

BBSEA Projesi, Ortak Denizcilik Gündemi (ODG) ile Gündem'e taraf olan yedi ülkeyi (Bulgaristan, Gürcistan, Moldova Cumhuriyeti, Romanya, Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Türkiye) desteklemeye yönelik girişimlerden de biridir. Proje, bilgi alışverişi ve standart oluşturma yoluyla tüm Karadeniz ülkelerine fayda sağlayacak olsa da, ulusal düzeyde faaliyetler yalnızca Gürcistan, Moldova, Türkiye ve Ukrayna'da, mevcut bağlamdaki GEF kararı uyarınca gerçekleştirilecektir.

SÇSD bütün dünyada giderek genişleyen bir uygulama alanı bulan bir araçtır ve bu bakımdan bahsedilen dört ülkenin tamamında bu aracın ulusal düzeyde uygulanmasına yönelik mevzuat mevcuttur. Bu ülkelerin her birindeki ilgili mevzuat genel olarak Avrupa Parlamentosu ve Konseyi'nin 2001/42/EC sayılı Yönergesini (AB SÇD Yönergesi) izlemekte, bu bakımdan kanunlarda ve tüzük/yönetmeliklerde Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) kavramına atıfta bulunulmakta yahut bu belgeler bu adla anılmaktadır.

Gürcistan Çevresel Değerlendirme Kanunu (2017 tarih ve 890-IIS sayılı)

Çevresel Değerlendirme Kanunu 7 Aralık 2017'de yürürlüğe girmiştir ve Gürcistan'da çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) süreci, prosedürleri ve çalışmalarının uygulanmasını düzenlemektedir. Kanun sekiz bölümden oluşmaktadır:

1. Genel Hükümler
2. Çevresel Karar Alma
3. Stratejik Çevresel Değerlendirme
4. Kanunda Öngörüldüğü Şekliyle Kamuoyunun Karar Alma Süreçlerine Katılımı
5. Sınır Ötesi Çevresel Etki Değerlendirmesi Süreci
6. Bilirkişi Komisyonu
7. Çevresel Değerlendirme Alanındaki Kontrol ve Sorumluluklar
8. Geçici ve Son Hükümler

Kanunun asli amaçları arasında çevre ve insan yaşamı ve/veya sağlığı üzerinde önemli etkileri olabilecek strateji belgeleri ve kamu veya özel sektör faaliyetleri ile ilgili hususların yönetimi ve çevresel değerlendirme (ÇED, SÇD) süreçlerinin uygulanmasında en iyi uluslararası uygulama standartlarının uygulanması bulunmaktadır.

Moldova Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Kanunu (2017 tarih ve 11 sayılı)

SÇD Kanunu 2 Mart 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Kanun kapsamında üst düzey bir çevresel koruma sağlamak için yasal bir stratejik çevresel değerlendirme temeli oluşturulması ve belirli plan ve programların sağlık ile ilgili sonuçları dahil olmak üzere olumsuz çevresel etkilerin önlenmesi veya azaltımı hususları yer almaktadır.

Ulusal ve yerel seviyelerde hazırlanıp Moldova Cumhuriyeti yahut komşu ülkelerinin çevresi üzerinde kayda değer etkiye sahip olabilecek taslak planlar ve programlar stratejik çevresel değerlendirmenin konusudur. Stratejik çevresel değerlendirme tarım, ormancılık, balıkçılık, enerji, sanayi, ulaştırma, atık yönetimi, su kaynaklarının yönetimi, elektronik iletişim, turizm,

arazi kullanımı ve kentsel ve kırsal bölgelerin planlanması (ilgili bölgenin ulusal, bölgesel ve alt bölgesel seviyelerdeki gelişimine yönelik plan ve programlar ile genel şehir planlama planları dahil olmak üzere kentsel ve bölgesel gelişimin belgelenmesi) için hazırlanan plan ve programlar bakımından gerçekleştirilir. Stratejik çevresel değerlendirmeyi başlatan taraf ilgili yetkili makamla anlaşarak plan ve programların stratejik çevresel değerlendirmesinde kamuoyunun bilgilendirilmesini ve sürece katılmasını sağlar.

Kanun altı bölümden oluşmaktadır:

1. Genel Hükümler
2. Stratejik Çevresel Değerlendirme Aşamaları
3. Sınırötesi İstisnalar
4. Plan veya Programların Doğrulanması
5. Yükümlülük ve Uyuşmazlık Çözümü
6. Son ve Geçici Hükümler

Türkiye Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Yönetmeliği (2017 tarih ve 30032 sayılı)

SÇD Yönetmeliği 8 Nisan 2017 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu Yönetmeliğin hedefi, kayda değer çevresel etkilere sahip olması beklenen planların/programların planlama ve onay süreçlerinde çevresel faktörlerin dikkate alınmasına yönelik olarak SÇD uygulamasına dair teknik ve prosedürel hususların düzenlenmesidir. Yönetmeliğin genel amacı çevrenin korunması ve kalkınmanın sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilmesidir.

Yönetmelik atık yönetimi, balıkçılık, enerji, kıyı yönetimi, mekansal planlama, ormancılık, sanayi, su yönetimi, tarım, telekomünikasyon, turizm ve ulaştırma sektörlerindeki plan ve programları ele almakta ve SÇD'lerin hazırlanması, onaylanması ve izlenmesi ile SÇD ile ilgili kapasite geliştirme/eğitim faaliyetlerini düzenlemektedir.

Yönetmelik dört bölümden oluşmaktadır:

1. Amaç, Kapsam, Dayanak AB *Mevzuatına* Uyum ve Tanımlar
2. Genel Hükümler
3. Stratejik Çevresel Değerlendirme Uygulama Hükümleri
4. Son ve Geçici Hükümler

Ukrayna Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) Kanunu (2018 tarih ve 2354-VIII sayılı)

SÇD Kanunu 20 Mart 2018 tarihinde meclisten geçmiş ve 2 Ekim 2018 tarihinde yürürlüğe konmuştur. Bu Kanunla toplum sağlığı üzerindeki etkilerin değerlendirilmesi dahil olmak üzere stratejik çevresel değerlendirmenin uygulanması ve devlet planlama belgelerinin uygulamaya konması hususları düzenlenmekte ve tarım, ormancılık, balıkçılık, enerji sektörü, sanayi, ulaştırma, atık yönetimi, su kaynaklarının yönetimi, çevresel koruma, telekomünikasyon, turizm, kentsel planlama veya arazi yönetimi planları ile ilgili devlet planlama belgeleri ortaya konmaktadır.

Kanun altı bölümden oluşmaktadır:

1. Genel Hükümler
2. SStratejik Çevresel Değerlendirmeye Tabi Tarafların Genel Yetkileri
3. SÇD Uygulama Prosedürü
4. Sınırötesi İstisnalar
5. Devlet Planlama Belgelerinin Onaylanması ve Uygulamanın İzlenmesi
6. Son ve Geçici Hükümler

Stratejik çevresel değerlendirmenin amacı çevresel koruma, insan yaşamı ve sağlığının güvenliği ve korunması, kalkınma sürecinde çevresel gerekliliklerin dikkate alınması ve devlet planlama belgelerinin onaylanması üzerinden sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmektir.

6. İŞ KAPSAMI

SÇSD tek seferlik bir etki değerlendirmesinden ziyade değerlendirmenin konusu olan ulusal yatırım tavsiyeleri/planlarının gelişimine paralel şekilde gelişecek ve geniş paydaş yelpazesi ile sürekli etkileşime olanak sağlayan bir paydaş katılım platformu meydana getirecek bir süreç halinde gerçekleştirilecektir. SÇSD kapsam belirleme çalışması ve SÇSD (değerlendirme) çalışması olmak üzere iki ana aşama üzerinden ilerleyecektir.

Kapsam belirleme çalışması ile ulusal yatırım planının hazırlandığı ve uygulanacağı belirli bağlam düşünülerek SÇSD çalışmasında ele alınacak kilit hususlar belirlenecektir. SÇSD çalışmaları kapsamındaki ayrıntılı faaliyetler ve iş planı kapsam belirleme çalışması sonuçları temelinde belirlenecektir. Kapsam belirleme ve değerlendirme aşamalarında gerçekleştirilecek faaliyetler/görevler aşağıda tarif edilmiştir.

SÇSD süreci boyunca paydaşlar kapsam belirleme raporunun taslağının hazırlanması ve kilit çevresel ve sosyal hususların belirlenmesi, önemli etkilere yönelik azaltım tedbirlerinin geliştirilmesi ve SÇSD raporunun taslağının hazırlanması gibi SÇSD sürecinin kritik dönüm noktalarında katılım gösterecektir. Paydaş katılımı uygun görüldüğü şekilde yerel, ulusal ve bölgesel seviyelerde olacaktır. Bu istişare toplantıları esnasında alınan girdiler ve görüşler SÇSD'ye dahil edilecek ve SÇSD de kendi başına ilgili planlara girdi sağlayacaktır. SÇSD uygulaması uluslararası en iyi uygulamalarla ilgili bilgi birikimini paydaşlara aktaracak şekilde yönetilecektir.

6.1 Kapsam Belirleme Çalışması

Kapsam belirlemenin amacı çevresel ve sosyal risklerin/etkilerin ve hassasiyetlerin boyut ve derecesini değerlendirmek ve söz konusu yatırım planına dair genel bir bakış sunmaktır. Kapsam belirleme paydaşlardan gelen önemli girdiler ışığında gerçekleştirilecektir. Kapsam belirleme çalışmasına dahil olan görevler aşağıdaki bölümlerde tarif edilmiştir.

6.1.1 Yatırım Planının Tanımlanması ve Politik, Kurumsal ve Yasal Çerçevenin Gözden Geçirilmesi

SÇSD'nin konusu olan stratejik yatırım planı olası alternatiflerle birlikte tarif edilecektir. Bu bakımdan çevre, iklim değişikliği ve toplumsal hususlar ile ilgili politikalar ve kurumsal ve yasal

çerçeveye odaklanılarak bu politikalar ve kurumsal ve yasal çerçeve incelenecek ve özetlenecektir.

Sektöre yönelik politika oluşturma ve/veya planlama süreçleri söz konusu olabilecek alternatif seçeneklerle beraber tarif edilecektir. Sektöre ait bir strateji belgesinin halihazırda mevcut olduğu durumlarda belgenin ana özellikleri anlatılacaktır. Buna ek olarak teklif edilen yatırım planı ile ilişkili master planlar, strateji belgeleri, çevresel ve sosyal inceleme ve değerlendirmeler gibi mevcut bütün plan, program, çalışma ve belgeler incelenecektir. Bu bağlamda ilgili ulusal ve yerel kurumlarla iletişime geçilecektir.

6.1.2 Temel Durum Bilgisi Toplama Kapsamının Tanımı

SÇSD ve ilgili yatırım planı kapsam ve bağlamı dahilinde toplanacak temel durum bilgilerinin boyut ve kapsamı tarif edilecektir. Hem toplanacak bilgi/veriler hem de toplama yöntemi ve olası bilgi kaynakları açıklanacaktır.

Toplanacak bilgiler arasında aşağıdakiler bulunmakla beraber bunlarla sınırlı değildir: biyoçeşitliliğin durumu, koruma alanlarının varlığı ve konumu, çevre açısından hassas bölgeler, doğal ve kritik habitatlar, değerli flora ve fauna türleri; doğal kaynakların yönetimi alanındaki planlar ve trendler ve çevresel veya sosyal etkilere sahip olması olası gelişmeler; kadınların ekonomik faaliyetlere katılımı ile ilgili veriler dahil olmak üzere yerel nüfusa dair demografik, etnografik ve sosyoekonomik veriler; tarım ve benzeri sektörlerde mevsimlik ve göçmen işçilerin katılımı; çocuk işçiliği ile ilgili sorunlar, toplumsal cinsiyet temelli şiddetin yaygınlığı; proje faydalarından hariç tutulabilecek sosyal grupların belirlenmesi; mevcut toplumsal katılım ve paydaş istişare birlikleri ve yolları ve ülkedeki ilgili sektörler ve hassas gruplara yönelik politika, hukuk, düzenleme ve kurumsal çerçeveler. Burada hedefe alınması gereken coğrafi birimlere dair bir kapsam belirleme de yapılacaktır.

6.1.3 SÇSD'de ele alınacak Kilit Unsurların (Etki Türleri ve Alternatifler) Belirlenmesi

SÇSD kapsamında ele alınacak ve değerlendirilecek kilit çevresel ve sosyal yönler ve etkiler ve bunların alternatifleri politika, kurumsal ve hukuk çerçevesinin incelenmesi ve kilit paydaşlarla gerçekleştirilen istişare temelinde belirlenecektir. Teklif edilen plan kapsamındaki alternatifler SÇSD hedefleri karşısında genel bir bakış açısıyla değerlendirilecektir. Uygun durumlarda toplu, ikincil ve sinerjistik kısa, orta ve uzun vadeli etkilerin ve bu etkilerin kalıcı mı yoksa geçici mi olduğunun belirlenmesi için olası risk ve etkilerin üst düzey bir değerlendirmesi gerçekleştirilecektir. Bu etkiler SÇSD çalışması esnasında ayrıntılı olarak incelenecek/değerlendirilecek ve uygun azaltım tedbirleri geliştirilecektir.

SÇSD çalışmasında ele alınacak kilit boyutlar/etkiler çevre, toplum ve doğal kaynaklar üzerindeki önemli etkiler ve teklif edilen planın Karadeniz bölgesinde çevresel sürdürülebilirlik, iklim değişikliğine karşı dayanıklılık ve mavi ekonomiye katkıda bulunmasına yönelik kilit fırsatlar üzerinden belirlenecektir.

6.1.4 Kilit Paydaşların Tespiti ve Paydaş Katılımı/İstişaresi

Teklif edilen plan/programın kilit paydaşları tespit edilerek ilgi alanları, endişeleri ve sağlanabilecek teşviklerin analizi gerçekleştirilecektir. Paydaş analizinin amacı kilit öneme

sahip kurum ve kuruluşların, sivil toplum kuruluşlarının, yerel ve olası etkilere maruz kalan topluluklar ve hassas ve kenara itilmiş gruplar dahil olmak üzere sektördeki ana paydaş gruplarının tespit edilmesidir.

Bu adımın diğer amacı, paydaşların ilgi alanlarının, endişelerinin ve tavsiyelerinin SÇSD kapsamında dikkate alınmasını içeren bir paydaş katılım planının hazırlanmasıdır. Planların/programların kapsamına girebilecek coğrafi bölgelerin büyüklüğü nedeniyle paydaş katılımında kilit paydaşlara odaklanılabilecek ve kilit paydaşlara ek olarak doğrudan etki altında bulunan ve hassas konumdaki gruplar hedeflenebilecektir.

Kapsam belirleme aşamasında tespit edilen kilit yön ve etkilerin doğrulanması için kilit paydaşlarla bir çalıştay düzenlenecektir. SÇSD çalışmaları esnasında ele alınacak kilit hususlar/etkiler bu çalıştayın sonuçları doğrultusunda nihai olarak belirlenecektir.

Ayrıca kapsam belirleme çalışmaları dahilinde ilgili bütün paydaşların katılımıyla SÇSD Raporunun kapsamı ve içerdiği ayrıntı düzeyleri ve taslak Kapsam Belirleme Raporu ile ilgili olarak en az bir kapsam belirleme toplantısı yapılacaktır. Bahsedilen paydaşlar arasında hem kurumsal paydaşlar (sivil toplum kuruluşları dahil) hem de ilgili halk/yerel topluluklar veya temsilcileri bulunacaktır.

6.1.5 Kapsam Belirleme Raporu

Taslak kapsam belirleme raporu Ek 1'de öngörülen önerilen içerik doğrultusunda hazırlanacaktır. Taslak kapsam belirleme raporu incelenmek üzere ilgili ulusal kurumlara, KEİ'ye ve Dünya Bankası'na sunulacaktır. Bunun ardından rapor kapsam belirleme toplantısında paydaşlara da sunulacaktır.

Nihai kapsam belirleme raporu, kapsam belirleme toplantısında alınan geri bildirimler ve ilgili kurum ve kuruluşların incelemeleri temel alınarak hazırlanıp ilgili ulusal yetkili makama ve Dünya Bankası'na sunulacaktır. Bahsedilen rapor SÇSD çalışmalarının iş tanımını teşkil edip aşağıdaki hususları içerecektir:

- SÇSD'nin uygulanmasında ulusal yetkili makam, diğer kilit makamlar ve Dünya Bankası tarafından üzerinde anlaşılan kurumsal düzenlemeler ve zaman çizelgesi
- İşlerin yapılmasına yönelik takvim ve metodoloji dahil olmak üzere ana veri toplama ve veri analizi faaliyetlerini tarif eden SÇSD çalışma planı, paydaş katılım planları ve SÇSD raporunun içindekiler tablosu (ekler dahil)
- Beklenen çıktılar ve raporlama takvimi

6.2 SÇSD Çalışması

SÇSD çalışması kapsam belirleme aşamasında (kapsam belirleme çalışması raporunun onaylanmasının ardından) elde edilen sonuçları temel alacak ve teklif edilen planın ve ulusal ve bölgesel çevre koruma hedefleriyle ilişkisinin tanımını, kilit çevresel ve sosyal hususlar ve temel durum belirleme çalışmalarının belirlenmesini, çevresel ve sosyal etkiler ile azaltım tedbirlerinin değerlendirmesini ve alternatifler ile paydaş katılımı/istişaresinin değerlendirmesini içerecektir. SÇSD çalışmasına dahil olan görevler aşağıdaki bölümlerde tarif edilmiştir.

6.2.1 Kilit Çevresel ve Sosyal Hususların Belirlenmesi ve Temel Durum Koşullarının Tespiti

Onaylanan kapsam belirleme raporu sonuçları temelinde hem olumlu hem de olumsuz kilit çevresel ve sosyal hususlar ile iklim riskleri dahil olmak üzere riskler tespit edilerek çevresel ve sosyal önceliklerin belirlenmesi sağlanacaktır. Kilit çevresel ve sosyal husus ve risklerin tespitinde öncelikle çevresel ve sosyal hususların öncelik sıralamasına alınması için uygun kriterler geliştirilmelidir. Mümkün olduğu kadarıyla risk ve sorunların nicelenmesine ve alternatifler ve ödünleşimlerin tarafsız biçimde karşılaştırılması ve kategorize edilmesine olanak sağlayan kriterler belirlenmelidir.

Kapsam belirleme çalışmasında tespit edilen kilit hususların daha iyi anlaşılabilmesi için gerekli kilit çevresel bileşenlere odaklanılarak çevrenin mevcut durumuna dair bir tanım ve değerlendirmede bulunulmalıdır. Çeşitli çevresel ve sosyal bileşenlere dair trend ve baskılar tespit edilmelidir.

Aşağıda söz edilen çevresel ve sosyal hususlar SÇSD çalışmasında ve temel durum verilerinin toplanmasında dikkate alınması gereken kilit hususların genel bir ön listesini teşkil etmektedir. Bu bağlamda etkilerin değerlendirilmesi ve yönetiminin temelini oluşturacak temel durum belirlemesinin yapılması için gerekli verilerin toplanmasında mevcut verilerden yararlanılacak ve gerekli durumlarda masabaşı ve saha çalışmaları da gerçekleştirilecektir.

Temel durumun belirlenmesinde ele alınması gereken ilgili kilit çevresel hususlar aşağıdakileri içermekle beraber bunlarla sınırlı değildir:

- Yatırım planından etkilenecek alanın temel haritası (teklif edilen planın niteliğine bağlı olarak).
- Topografik ve jeolojik özellikler.
- Kullanılacak ve etki altında kalacak doğal kaynaklar (ve mevcut durumları).
- Biyoçeşitlilik sıcak noktaları, hassas bölgeler (ör. sulak araziler vb.) ve koruma alanları ile koruma altındaki ve/veya ticari öneme sahip türler dahil olmak üzere biyoçeşitlilik özellikleri.
- Mevcut altyapılar (ör. karayolları, demiryolları, limanlar, boru hatları, sulama sistemleri, güç santralleri vb.).
- İklim özellikleri ve iklim değişikliğine karşı hassas veya afetlere (ör. sel, kuraklık vb.) yatkın alanlar
- Çevre kalitesi (ör. su, toprak, hava vb.)

Temel durumun belirlenmesinde ele alınması gereken ilgili kilit sosyal hususlar aşağıdakileri içermekle beraber bunlarla sınırlı değildir:

- Yerleşimsel ve demografik özellikler, sosyal altyapı (sağlık, eğitim vb.), hakim ekonomik faaliyetler ve geçim kaynakları, işgücü ile ilgili hususlar (toplumsal cinsiyet, çocuk işçiliği, mevsimlik ve göçmen işçiler), hassas gruplar dahil olmak üzere Plan'dan etkilenecek alanın mevcut sosyal ve ekonomik özellik ve koşulları.

- Bölgede ikamet eden kişilerin sayısı, cinsiyet ve yaş dağılımı ve nüfus içerisinde etnik azınlıklar ve mültecilerin varlığını da içeren demografik göstergeler.
- Hassas gruplar ve yoksulluk
- Ekonomik faaliyetler, arazi kullanımı ve doğal kaynakların kullanımı (ör. maden çıkarma işletmelerinin varlığı, yenilenebilir enerji üretimi, toplu tarım, balıkçılık işletmeleri, boru hatları vb.)
- Arazi kullanımı (ör. tarım, mera, orman, sanayi bölgeleri vb.)
- Geçim kaynakları
- İşgücü yapısı (toplumsal cinsiyet, çocuk işçiliği, mevsimlik ve göçmen işçiler, gayriresmi arazi kullanıcıları)

Kritik önemi haiz alanlar veya olası çevresel baskılar ile endişe verici belirli sosyal sorunları tespit etmek üzere temel durum değerlendirmesi yapılacaktır. Ulusal yetkili makam ve Dünya Bankası'nın onayının ardından yerel ve kilit paydaşlarla yapılacak istişareler üzerinden belirli çevresel ve sosyal hususların önem durumu incelenecektir.

6.2.2 Çevresel ve Sosyal Etkilerin Değerlendirilmesi ve Azaltım Tedbirlerinin Geliştirilmesi

Plan/program kapsamında teklif edilen faaliyetler çevresel ve sosyal etkiler ve öncelikler bakımından değerlendirilecek ve gerekli hallerde bu faaliyetlerde değişiklik yapılmasına dair girdi/tavsiye sağlanacaktır.

SÇSD ile proje faaliyetlerinin olası çevresel ve sosyal etkileri değerlendirilecek ve teklif edilen plan kapsamına dahil edilecek azaltım tedbiri önerilerinde bulunulacaktır.

Yapılacak değerlendirmede hem doğrudan hem de dolaylı etki altında kalan bölgelerde Projenin sektörler, geçim kaynakları, sosyoekonomik ve çevresel husus ve riskler, insan güvenliği, istihdam, hassas gruplar, doğal ve kıt kaynaklar, toplum sağlığı ve güvenliği vb. konular üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Bu bakımdan Projeden etkilenen alanın ve Proje uygulama alanının belirlenmesi önemli ve gereklidir.

Etkilerin değerlendirilmesine yönelik metodoloji, teklif edilen stratejik yatırım planının niteliği ve kapsamı doğrultusunda seçilerek SÇSD raporunda tarif edilecektir. Etki değerlendirme metodolojisinde aşağıdaki yaklaşım izlenmelidir:

- Etki değerlendirmesi, etki alanındaki hem olumlu hem de olumsuz çevresel ve sosyoekonomik etkileri ele alacaktır.
- Mevcut belgelerin, birincil ve ikincil verilerin ve kaynakların ayrıntılı incelemesinin ardından metodoloji ve saha çalışmaları ülke ve bölgenin içinde bulunduğu koşullar altında en işlevsel metotlar belirlenerek tasarlanmalıdır.
- Etki değerlendirmesinde hem nitel hem de nicel yöntemler kullanılmalıdır.
- Planın/programın projeler/alt projeler üzerinden yürütülmesi esnasında etki değerlendirmesi kapsamında farklı araçlar kullanılmaya devam edeceğinden ilgili göstergeler ve değerlendirme araçları SÇSD raporunda tarif edilmelidir.

- Geliştirilen azaltım tedbirlerine yönelik olarak ve planın uygulanması boyunca çevre kalitesi ve koşullarındaki değişimleri takip etmek üzere izleme tedbirleri/planı belirlenecektir.

6.2.3 Alternatiflerin Değerlendirilmesi

Proje bileşenlerinin çevre veya yerel topluluklar üzerinde olumsuz etkilere yol açabileceği hallerde SÇSD kapsamında teklif edilen faaliyetlere alternatifler bulunmalı ve tavsiyeler kilit çevresel ve sosyal etkiler ve/veya plan faaliyetlerinde yapılacak değişikliklerin ele alınması için tartışılmalıdır. Bu bağlamda eylemsiz durum da dahil olmak üzere plana dahil edilen alternatifler potansiyel çevresel ve sosyal etkileri bakımından analiz edilecektir.

Alternatiflerin analizinde teklif edilen faaliyetlerin çevresel ve sosyal etkilerinin ne kadar azaltıldığına bakılacaktır. Buna ek olarak alternatif azaltım tedbirlerinin maliyeti ve yerel koşullar altındaki uygunluk durumları ile uygulamaya yönelik olarak kurumsal gelişim/egitim ihtiyacı alternatiflerin değerlendirilmesinde dikkate alınmalıdır.

6.2.4 Paydaş Katılımı ve Kamuoyu ile İstişare

Paydaş katılımı SÇSD çalışmasının da kilit bileşenlerinden biri olacak ve kapsam belirleme aşamasının bulgu ve sonuçları temelinde sağlanacaktır. Bu bağlamda hem SÇSD raporunun hazırlanmasına yönelik SÇSD çalışmalarında hem de taslak SÇSD'nin hazırlanmasının ardından paydaşlarla istişareler gerçekleştirilecektir.

Kendileriyle istişare gerçekleştirilecek paydaşların listesi, kapsam belirleme aşamasında yapılan paydaş belirleme çalışması temelinde belirlenecektir. Balıkçılık işletmeleri, tarım, ulaştırma, sanayi grupları, ilgili STK'lar, ulusal ve yerel devlet kurumlarının temsilcileri, araştırmacılar ve akademik camia, çevre koruma ile ilgili ulusal kurum ve kuruluşlar, toprak, su ve orman kaynakları ve hassas grupları da içeren yerel toplulukların temsilcileri şeklindeki paydaş grupları/sektörleri uygun paydaşlar arasında değerlendirilmelidir.

Paydaş katılımı, istişare toplantılarına anlamlı bir katılım ve SÇSD süreci için geniş toplum desteği sağlamak üzere yerelde konuşulan diller kullanılarak ve kültürel hassasiyetlere önem vererek, özgür, önceden haber verilmiş ve bilgilendirilmiş bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Bu da istişareler ile ilgili kararların ulusal yetkili makam ile birlikte alınacağı anlamına gelmektedir. Bu kararlar kamuoyuna açık toplantılar, çalıştaylar, odak grup toplantıları ve belirli hususlar ve/veya konulara özgü spesifik grup toplantıları ile ilgili olacaktır. COVID-19 koşullarının devam etmesi halinde bu toplantılardan en az bir kısmı ilgili bütün paydaşların katılımının sağlanması kaydıyla internet üzerinden gerçekleştirilebilir.

Taslak SÇSD raporu ulusal yetkili makama ve Dünya Bankası'na teslim edilecektir. Bu tarafların onayının alınmasının ardından taslak SÇSD raporu uygun yerlerde ve ilgili ülkenin resmi dilinde paylaşılacaktır. SÇSD raporunun ilgili yerlerde kamuoyuna açık şekilde paylaşılmasının ardından en az iki hafta sonra yerel paydaşlarla bilgilendirilmiş istişare toplantıları düzenlenecektir. Yerel paydaşlarla olan istişareler mümkün mertebe paydaşların yerel dilinde, kültürel açıdan uygun ve toplumsal cinsiyet açısından kapsayıcı biçimde gerçekleştirilecektir. Yerel istişare toplantılarında elde edilen girdiler nihai taslak SÇSD raporuna yansıtılacaktır.

6.2.5 SÇSD Raporu

SÇSD raporu SÇSD çalışmaları temel alınarak hazırlanacak ve Ek 2’de önerilen içeriği içerecektir. Bu bağlamda rapor asgari düzeyde aşağıdakileri içerecektir:

- Bahse konu Planın içerdiği seçeneklerin, ana sosyal ve çevresel hususların ve uygulamadan doğabilecek çeşitli risklerin tanımı.
- Politika, düzenleme ve kurumsal çerçevenin ana hatları.
- Plan faaliyetlerinin uygulanmasından doğabilecek hem olumlu hem de olumsuz potansiyel etkilerin tanımı ve alternatiflerinin değerlendirilmesi ile bu etkilerin coğrafi/mekansal dağılımı.
- Özel kurumsal kapasite ihtiyaçları analizi ve tavsiye edilen kapasite geliştirme faaliyetlerinin ana hatları.
- Kamu ve özel sektör kuruluşlarının, toplulukların ve hizmet sağlayıcıların teknik destek gereksinimleri.
- Paydaş katılımı ve şikayet bildirim mekanizmaları.

Taslak SÇSD raporu incelenmek üzere ilgili ulusal kurumlara, KEİ’ye ve Dünya Bankası’na sunulacaktır. Bu kurum ve kuruluşların onayının ardından taslak rapor kamuoyuna açık şekilde paylaşılacak ve paydaşlarla istişare edilecektir.

Nihai SÇSD raporunda hem istişare faaliyetleri sonucunda elde edilen hem de ulusal yetkili makamlar, KEİ ve Dünya Bankası’ndan gelen girdiler/geri bildirimlere yer verilecektir. SÇSD raporu İngilizce ve ilgili ülkenin resmi dilinde hazırlanacaktır.

7. DANIŞMANIN NİTELİKLERİ VE SÇSD EKİBİNİN YAPISI

SÇSD çalışması ve süreci bir Danışmanlık Şirketi ve/veya proje için kurulacak bir Konsorsiyum (Danışman) tarafından gerçekleştirilecektir. Danışman aşağıdaki yeterliklere sahip olmalıdır:

- Uluslararası çevresel ve sosyal koruma uygulamaları ile ilgili deneyim
- Stratejik çevresel ve sosyal değerlendirme hakkında deneyim ve bilgi birikimi
- Dünya Bankası ÇSÇ Belgesi ve Çevre, Sağlık ve Güvenlik (ÇSG) Kılavuzları hakkında bilgi birikimi ve iş deneyimi
- Benzer nitelikteki projelerde deneyim
- Bu ToR belgesinde belirtildiği şekilde SÇSD'nin hazırlık çalışmalarını yürütmek için sayı ve nitelik bakımından yeterli personel kapasitesi

İlgili ekibin hem yabancı hem de yerli uzmanlardan oluşturulması tavsiye edilmektedir. İlgili ülke ve sektörde deneyim sahibi ve Dünya Bankası ÇSÇ ve ÇSG kılavuzları hakkında bilgi sahibi olunması faydalı olacaktır.

Bu çalışmada Danışmanın Proje Ekibinin asgari olarak aşağıda belirtilen deneyime sahip olması beklenmektedir:

- **SÇSD Uzmanı/Takım Lideri** (en az 10 yıllık ilgili mesleki deneyim, SÇD/SÇSD ve çevresel ve sosyal değerlendirme hazırlama konusunda kanıtlanmış deneyim, 3 görevde takım liderliği deneyimi ve Dünya Bankası çevresel ve sosyal koruma politikaları/standartlarına aşinalık)
- **Çevre Uzmanı** (çevresel ve sosyal değerlendirme alanında en az 5 yıllık deneyim ve ulusal kural ve düzenlemeler ile Dünya Bankası çevresel ve sosyal koruma politikaları/standartlarına aşinalık)
- **Sosyal Hususlar/Paydaş Katılımı Uzmanı** (sosyal değerlendirme ve paydaş katılımı alanlarında en az 5 yıllık deneyim ve ulusal/bölgesel koşullar ile Dünya Bankası sosyal koruma politikaları/standartlarına aşinalık)
- **Biyçeşitlilik/Doğal Kaynaklar Uzmanı** (biyoçeşitlilik değerlendirmesi veya doğal kaynakların yönetimi alanlarında en az 5 yıllık deneyim ve Dünya Bankası çevresel ve sosyal koruma politikaları/standartlarına aşinalık)
- **CBS/Haritalama Uzmanı** (haritalama ve CBS teknikleri ile ilgili en az 5 yıllık deneyim)

İlgili spesifik plan/programa uygun diğer uzmanlıklar gerekli durumlarda yetkili makam, KEİ ve Dünya Bankası'nın talebi üzerine Danışman tarafından sağlanacaktır.

Bütün ekip üyeleri İngilizce dilinde çalışma yeterliliğine ve asgari olarak sosyal hususlar/paydaş katılımı uzmanı ilgili ülkenin resmi dilinde çalışma yeterliliğine sahip olacaktır.

8. ÇIKTILAR VE İŞ PLANI/TAKVİMİ

Danışman bir Stratejik Çevresel ve Sosyal Değerlendirme (SÇSD) çalışması gerçekleştirecek ve aşağıdaki kilit çıktıları hazırlayacaktır:

- Taslak SÇSD Kapsam Belirleme Raporu
- Nihai Kapsam Belirleme Raporu
- Taslak SÇSD Raporu
- Nihai SÇSD Raporu

Bütün raporlar İngilizce ve ulusal yatırım planı için SÇSD'nin hazırlandığı ülkenin resmi dilinde hazırlanacaktır. Raporlar ulusal yetkili makamlar, KEİ ve Dünya Bankası tarafından incelenecektir. Raporların onayı için gerekli revizyonlar Danışman tarafından gerçekleştirilecektir. Buna ek olarak, taslak raporlar ile ilgili paydaş istişareleri yapılacak ve bu istişarelerden elde edilen geri bildirimler/girdiler nihai raporlarda uygun şekilde yansıtılacaktır.

Danışman bütün iyileştirme çalışmalarının gerçekleştirilmesinden ve raporlar ve çalışmaların iyileştirilmesine yönelik düzenlemelerin yapılmasından ve bütün çıktıların Sözleşme Makamı ve gerekli olması halinde işveren tarafından onaylanan paydaşlarla paylaşılmasından sorumludur.

SÇSD çalışmasına yönelik iş planı, SÇSD'sinin yapılacağı plana dair iş planına uygun olmalıdır. Bunun nedeni, etki değerlendirmesi yapılabilmesi için bahse konu planın belirli bir gelişme aşamasına gelmiş olması gerekliliğidir. Bu bakımdan SÇSD çalışmasının genel süresi bahsedilen planın hazırlanma süresine paralel olacaktır.

SÇSD çalışmasının genel süresine bağlı olarak kilit çıktıların yanında ilerleme raporları, ara raporlar ve paydaş istişaresi faaliyetlerinin toplantı tutanaklarının da hazırlanıp teslim edilmesi gerekecektir. Ek olarak gerekli görülen hallerde Danışman ve sözleşme makamı, KEİ ve Dünya Bankası arasında toplantılar düzenlenecektir.

Genel olarak SÇSD çalışmasında aşağıdaki takvim izlenebilir:

- Taslak SÇSD Kapsam Belirleme Raporu işin başlamasının ardından 2 ay sonra
- Nihai Kapsam Belirleme Raporu paydaş istişaresi/kapsam belirleme toplantısının yapılmasının ardından 2 hafta sonra
- Taslak SÇSD Raporu Kapsam Belirleme Raporunun onaylanmasından 6 ay sonra
- Nihai SÇSD Raporu paydaş istişaresi toplantısının yapılmasının ardından 2 hafta sonra

Danışman teklifinde bu ToR belgesinde tanımlanan görev kapsamında gerçekleştirilecek bütün işlere dair ayrıntılı bir iş planı sunacaktır.

EK 1

SÇSD KAPSAM BELİRLEME RAPORUNA YÖNELİK MODELİN ANA HATLARI

Yönetici Özeti

1. Giriş
2. SÇSD ve Kapsam Belirleme Süreci
3. Politika, Hukuki ve Kurumsal Çerçeve
4. Stratejik Planın Tanımı
5. Kilit Paydaşlar ve Paydaş Analizi
6. SÇSD Çalışmasında Ele Alınacak Kilit Çevresel ve Sosyal Hususların Tanımı
7. SÇSD Çalışması Kapsamında Yapılacak Çevresel ve Sosyal Temel Durum Belirleme Çalışmasının Tanımı
8. SÇSD Çalışmasında Kullanılacak Etki Tespit ve Değerlendirme Metodolojileri
9. SÇSD Çalışması Zaman Çizelgesi

Kaynakça

Ekler

- a. Paydaş katılımı metodolojisi
- b. Etkileşim ve istişare gerçekleştirilen paydaşların listesi
- c. Başvurulan belgelerin listesi

EK 2

ŞÇSD RAPORUNA YÖNELİK MODELİN ANA HATLARI

YÖNETİCİ ÖZETİ

1. GİRİŞ
 - 1.1. Arka Plan
 - 1.2. Değerlendirmenin Amaçları
 - 1.3. Yaklaşım
 - 1.4. Raporun Yapısı
 - 1.5. Katılımcı diyalog ve analiz süreci
2. POLİTİKA, HUKUKİ VE KURUMSAL ÇERÇEVE
 - 2.1 Ulusal Politikalar, Hukuki ve Düzenleyici Çerçeve
 - 2.2 Kurumsal Roller ve Sorumluluklar
 - 2.3 Kamuoyu Katılımı ve İstişare Mekanizmaları
 - 2.4 Dünya Bankası Çevresel ve Sosyal Çerçevesi
3. STRATEJİK PLANIN TANIMI
 - 3.1 Amaçlar
 - 3.2 Kapsam
 - 3.3 Alternatifler
 - 3.4 İlgili Politikalar ve Diğer Planlar ile İlişkisi
4. ÇEVRESEL VE SOSYAL TEMEL DURUM ÖZELLİKLERİ
 - 4.1 Veri Toplama Metodolojisi
 - 4.2 Fiziksel Çevre
 - 4.3 Biyolojik Çevre
 - 4.4 Sosyal Çevre
 - 4.5 “Plansız” Durumda Gelecekte Beklenen Çevresel ve Sosyal Özellikler
5. **POTANSİYEL ÇEVRESEL VE SOSYAL ETKİLER VE AZALTIM TEDBİRLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ**
 - 5.1 Değerlendirme Metodolojisi
 - 5.2 Kilit Çevresel ve Sosyal Hususlar
 - 5.3 Fiziksel Çevre
 - 5.4 Biyolojik Çevre
 - 5.5 Sosyal Çevre
6. ALTERNATİFLERİN ANALİZİ
 - 6.1 Teklif Edilen Faaliyetlerin Alternatifleri
 - 6.2 Etki Azaltım Tedbirlerine Kurumsal Gelişim/Eğitim İhtiyacına Alternatifler
 - 6.3 Eylemsizlik Alternatifi
7. PAYDAŞ İSTİŞARELERİ

8. FAALİYETLERİN ÇEVRESEL VE SOSYAL ETKİLER BAKIMINDAN İZLENMESİ

9. BULGU VE TAVSİYELER

9.1 Kilit Bulguların Özeti

9.2 Plana Dahil Edilecek Faaliyetlere Yönelik Tavsiyeler

9.3 Mavi Ekonomi ve Bölgesel Sıkıntılar

9.4 Kritik Başarı Faktörleri

KAYNAKÇA

EKLER

- Paydaş İstişaresi Özetleri ve Tutanakları
- Çevresel ve Sosyoekonomik Hususlara Dair Matris ve Tavsiyeler
- Ayrıntılı Teknik Bilgiler